



## OP ZOEK NAAR HET LICHT

Kunstschilders stimuleren het kusttoerisme (1860-1914)

Jarenlang hield het beeld dat de kust enkel synoniem stond voor 'zee, zon en zand' en niet voor cultuur hardnekkig stand. Toegegeven, in de beginjaren van de toeristische roeping kwamen de bezoekers enkel naar zee om medische redenen. Het zeeklimaat en het zeewater zouden soelaas bieden bij tal van kwaaltjes. Dat beweerden toch heel wat geleerden in hun gretig gelezen publicaties. Aan ontspanning en culturele activiteiten hadden de toeristen niet meteen een boodschap.

Toch waren er al vlug kunstschilders die aan zee kwamen werken – het licht was er optimaal om te schilderen en de zee vormde een onuitputtelijke bron van inspiratie. Vanaf het begin wilden zij hun creaties ook tonen aan het elitaire en kapitaalkrachtige publiek dat er verbleef.

Gaandeweg begonnen de toeristen ook om een cultureel aanbod in hun vakantieoord te vragen. Thuis hadden ze al kunsttentoonstellingen leren kennen en bijna vanzelfsprekend wilden ze er ook aan zee kunnen bezoeken.

Aan de hand van enkele voorbeelden tonen we het belang van de kunstschilders voor de toeristische ontwikkeling van de kust aan.

## Zeebaden als inspiratiebron

Medische redenen, al dan niet vermeend, dreven de toeristen aanvankelijk naar Oostende en Blankenberge, de oudste badplaatsen. Het nemen van een zeebad volgens een vaststaand ritueel behoorde er tot de gebruiken, maar dat was niet vrij van enige erotische spanning. Op het Oostendse strand met de weinig verhullende naam Le Paradis mocht er lange tijd zelfs naakt worden gezwommen. En dat gaf aanleiding tot spotprenten. De Franse tekenaar Amédée de Noé, alias Cham, was zowat de trendsetter. Maar hij kreeg snel navolging van de Oostendse kunstenaar Daniels-Dubar.<sup>1</sup> Sommige van hun tekeningen lijken zelfs zonder enige scrupules van elkaar te zijn gekopieerd.

Spotprent van de Franse tekenaar Amédée de Noé, alias Cham. (Collectie Kusthistories)



Er waren ook tekenaars die het strandleven op een realistischer manier benaderden. De Fransman Louis Jaughey is een typisch voorbeeld van dergelijke getekende verslaggeving. Hij maakte circa 1880 een schitterende reeks prenten over Blankenberge met de titel *Souvenir de Blankenberghe, 16 eaux fortes*. Ook de Franse auteur Edgard Auguin maakte mooie illustraties bij zijn vierdelige werk met de titel *Plages belges* uit 1896 en had daarbij ook aandacht voor de lokale bevolking en haar gebruiken.<sup>2</sup>

De Belgen volgden dit Franse voorbeeld. Zo was er de Gentenaar Armand Heins die in 1887 de illustraties leverde voor *Le littoral belge*, de reisgids van zijn broer Maurice.<sup>3</sup> Om de illus-

Pagina 63: Spotprent van de Oostendse kunstenaar Daniels-Dubar. (Privécollectie Marc Constandt)

Prent van Maurice de Bonvoisin, alias Mars. (Privécollectie Marc Constandt)



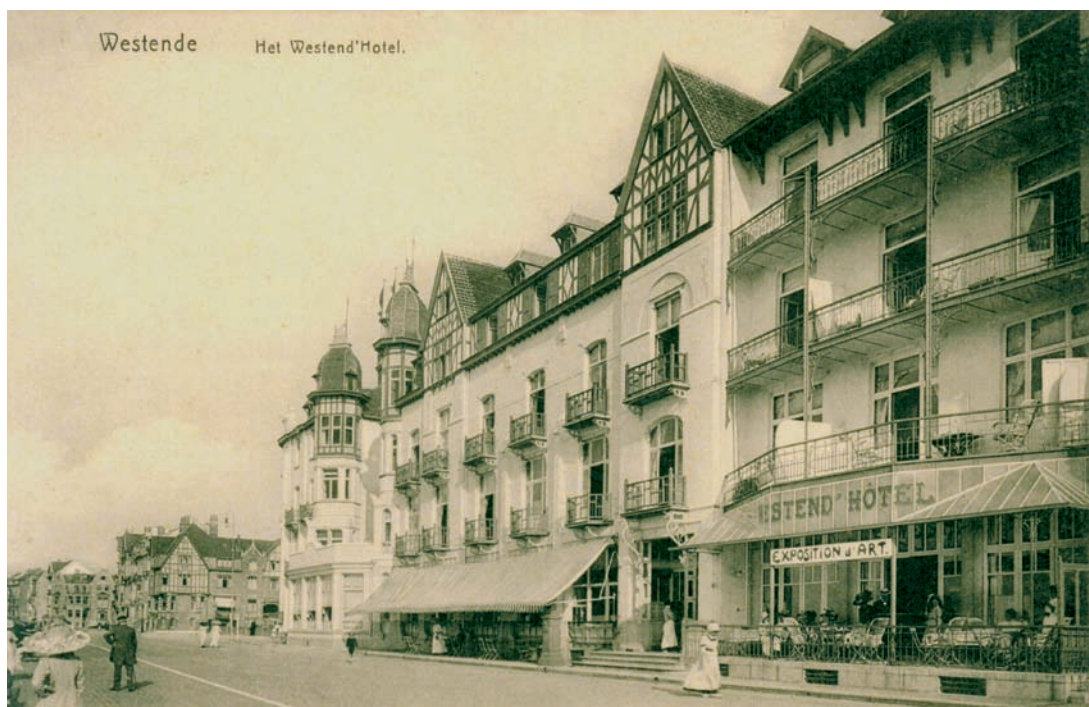




J. Daniels-Dubar, Edr

LA RENCONTRE.

- Eh! bonjour Madame de Saint-Plat, comment allez-vous?  
— Parfaitement, Monsieur Videchoppes, et vous-même?



Kunsttentoonstelling in het Westend' Hotel, Westende. (Privécollectie Marc Constandt)

traties te maken, bezocht hij alle badplaatsen. Ook Maurice de Bonvoisin, alias Mars, specialiseerde zich in prentenalbums over badplaatsen. In diverse boeken, zoals *La vie d'Ostende*, versloeg hij het toeristische leven 'op lichte wijze'.<sup>4</sup>

### Kunstschilders zagen het licht in Blankenberge en Knokke

Toch werd de kust vooral een aantrekkingspool voor kunstschilders. Dat had te maken met het 'pleinairisme', dat er kwam onder invloed van de Franse schilderkunst: kunstenaars verlieten massaal hun ateliers om in de natuur te werken. De kust bleek een aantrekkelijke bestemming: het licht was er speciaal, de kleuren waren betoverend en de zee vormde een inspirerend schouwspel. Hou er rekening mee dat de kust toen nog vrij ongerept was, en de aantrekkingskracht op kunstschilders valt overduidelijk te verklaren.

Als tweede oudste badplaats kreeg Blankenberge de meeste aandacht. In 1872 werd er al een eerste tentoonstelling van Alfred Verwee, samen met Jan Verhas, georganiseerd. Ook Henry van de Velde, Louis Artan en Valerius De Saedeleer verbleven er geregeld. In 1877 werd de kuststad zelfs beschreven als '*le séjour favori des artistes belges*'.<sup>5</sup> Het kunstgebeuren in Blankenberge werd vanaf 1870 nog gestimuleerd door de seizoensgebonden aanwezigheid van kunsthandelaar Henri van Cutsem. Die had er een villa waar kunstenaars elkaar geregeld rendez-vous gaven.<sup>6</sup>

Blankenberge lijkt dus aanspraak te kunnen maken op de eerste kunstenaarskolonie aan zee. Die verplaatste zich echter meer en meer naar Knokke en concentreerde er zich rond Paul Parmentier en dierenschilder Alfred Verwee. Het nog vrij landelijke Knokke trok heel wat kunstschilders aan die er goede sier maakten, maar er ook heel wat werken schil-



derden.<sup>7</sup> Toen het in Knokke wat te druk werd, zochten ze naar een alternatieve plaats. Die vonden ze in Westende. Architect Paul Hankar tekende er plannen voor een gebouw dat onderdak moest bieden aan talrijke kunstenaars en hun ateliers.<sup>8</sup> Dit coöperatief project werd uiteindelijk niet gerealiseerd. Toch vonden heel wat kunstenaars de weg naar Westende. Spilfiguur Jean Gouweloos, die er vrijwel iedere zomer aanwezig was, bracht er schilders als Gustave Max Stevens, Charles Houben en Paul Verdussen samen.<sup>9</sup> Ieder jaar werd er een tentoonstelling georganiseerd, waarin de kunstenaars hun oeuvre konden tonen en het te koop bieden aan het kapitaalkrachtige publiek. De tentoonstelling vond afwisselend plaats in een hotel of in het kursaal.

Ook Oostende kreeg diverse kunstenaars op bezoek. Zo was de Gentenaar Albert Baertsoen er jarenlang een vertrouwde verschijning. De Oostendse pers sprak zelfs van 'un demi-Ostendais' of 'un des plus fidèles habitués de notre plage'.<sup>10</sup> Baertsoen nam er geregeld deel aan allerlei kunstmanifestaties. Zo was hij in 1894 medestichter van de Cercle des beaux arts d'Ostende, een groep kunstenaars die in 1894 en 1895 gezamenlijk kunstsalons organiseerde. Ook James Ensor behoorde tot dit exclusieve gezelschap. Toch besloot Baertsoen in 1911 om Oostende in te ruilen voor Westende, waar hij architect Georges Hobé een villa op de zeedijk liet bouwen. We vinden de kunstenaar trouwens al niet meer terug in de editie van 1907 van de kunstmanifestatie *Ostende Centre d'art*, die de Brusselse advocaat Edmond Picard in het kursaal van Oostende organiseerde. Op de deelnemerslijst vinden we wel namen als James Ensor, Anna Boch, Alfred Bastien, Jean Gouweloos, Fernand Knopff ... Kortom, het was een bijzondere eer om eraan te mogen deelnemen en de *fine fleur* van de kunstenaars greep duidelijk deze kans.

Van 1905 tot 1908 was het Oostendse kunstgebeuren het belangrijkste aan zee.<sup>11</sup> Dat bleef echter niet duren want nadien kon Westende

de draad weer eventjes opnemen. In 1914 vond daar nog een belangrijke kunsttentoonstelling plaats die door de oorlog echter bruusk werd afgebroken.

### Afficheontwerper Jean Gouweloos

Verschillende kunstschilders werden aangesproken om kleurrijke affiches te ontwerpen ter promotie van de kust. Daarvoor kwamen ze soms ter plaatse de sfeer opsnuiven. Zo bezocht Gustave Max Stevens Westende-Bad met zijn drie kinderen om ze op zijn affiche te portretteren. Knokke mocht dan weer rekenen op Gustave Flasschoen. Zijn ontwerp van een vrouw met wapperende groene sjaal op een duintop groeide uit tot een iconisch beeld. Ook de Brusselse kunstenaar Jean Gouweloos werd een gegeerd afficheontwerper. Hij was gespecialiseerd in portretschilderijen, waarbij vrouwen een uitgesproken plaats innamen. Hij verbleef in Blankenberge, Oostende, Knokke en Westende en toonde zijn betrokkenheid met de Belgische badplaatsen voor de eerste keer met een affiche voor Blankenberge: een fenomenale tekening van een schilderende dame en een bewonderend toekijkende heer, waarmee hij ook zijn eigen vak illustreerde.<sup>12</sup> Wellicht aangespoord door architect Paul Hankar, die zijn Brusselse woning ontwierp, bracht Gouweloos enkele jaren zijn vakanties door in Westende.<sup>13</sup> Voor deze badplaats ontwierp hij opnieuw een wervende affiche, ditmaal opgebouwd rond een liggende dame. Toen *La Westendaise*, een muziekstuk van de Gentse componiste Valentine Dutry, alias T. Valdury, werd uitgegeven als souvenir voor de toeristen, kreeg het afficheontwerp van Jean Gouweloos een plaatsje op de cover.<sup>14</sup> Een mooi samengaan van muziek en schilderkunst in Westende.

We vinden Jean Gouweloos ook terug bij de deelnemers van het kunstsalon van *Ostende Centre d'Art* in 1907.<sup>15</sup> Een foto uit de catalogus toont hem in zijn Brusselse atelier met een schilderij van een typische dame uit de



Edmond Van der Haeghen inspireerde zich vooral op de vissersbevolking, zoals in het schilderij *Le départ du pêcheur*, dat ook als prentkaart werd verspreid. (Privécollectie Marc Constandt)

belle époque. Een daarvan afgeleide tekening werd gebruikt als illustratie bij een plan ter promotie van de oostelijke uitbreiding van Westende. Het is mogelijk dat de tekening ook op een toeristische affiche belandde.

Vanaf 1911 ruilde Jean Gouweloos zijn vakantieverblijf in Westende definitief in voor Knokke. Daar maakte hij onder meer een schilderij van een bouwwerf in de Lippenslaan.<sup>16</sup> De kunstschilder maakte niet alleen promotie voor de kust met zijn werk, hij kon ook zijn ruime artistieke vriendenkring verleiden tot een verblijf aan zee.

## De vissers van De Panne, een inspiratiebron voor Victor Uytterschaut en collega's

Ook in De Panne streken kunstenaars neer. Ze hielden van het vissersleven en van de zee die ze van zo dichtbij konden ervaren. Het Hôtel du Kursaal, het eerste primitieve chalet op palen, werd hun uitvalsbasis. Zoals Victor Uytterschaut, een van de meest bekende aquarellisten die zich aan het begin van de 20e eeuw aan zee vestigde.<sup>17</sup> In 1904 zou hij een schilderij hebben geschonken voor een tombola met een liefdadig doel.<sup>18</sup> Waarschijnlijk voelde hij zich dus erg thuis in de toeristische gemeenschap van De Panne. Van zijn werk werden ook reproducties op prentkaartformaat gemaakt.

De aquarellisten groepeerden zich, kwamen samen in de artistieke kroeg A La Cloche en organiseerden samen tentoonstellingen. De Kortrijkse schilder Emmanuel Viérin had voor de Eerste Wereldoorlog een villa in De Panne en was er dan ook dikwijls actief. Ook Théodore 't Scharner was er geregeld aan het schilderen. Hij hield ervan om het strand en de vissersbevolking bij wisselend licht op doek vast te leggen. Kunstschilder Louis Van den Eynde was na de Eerste Wereldoorlog dan weer zo onder de indruk van de charmes van De Panne dat hij besloot om er een zomerverblijf met atelier te bouwen. Het werd Le Chalutier, een villa met 19e-eeuwse uitstraling. Een groot stuk van het dak boven het atelier was vervangen door glasramen om het speciale licht van de kust perfect binnen te laten.

Naast professionele aquarellisten trokken ook amateurs naar De Panne. Een mooi voorbeeld is de Gentse professor Jules Boulvin. Hij doceerde aan de universiteit van Gent over stoom- en andere machines maar schilderde in zijn vrije tijd regelmatig aquarellen van de badplaats.<sup>19</sup>

Aan de westkust waren nog heel wat kunstschilders actief. Ook Frans Smeers maakte enkele van zijn topwerken in Nieuwpoort en kunstschilder Victor Gilsoul legde de sfeer in



Jean Gouweloos tekende in 1897 dit ontwerp voor een wervende kustaffiche dat ook als prentbriefkaart werd verspreid. (Collectie Kusthistories)

deze badplaats treffend vast. In de jaren voor de Eerste Wereldoorlog bracht hij zijn vakanties in Westende door, in zijn villa Zeerust, en sloot hij daar bij de kunstenaarstraditie aan. Zijn vrouw, kunstschilder Kitty Gilsoul-Hoppe, werkte ongetwijfeld ook in Westende.

### Kunst tentoongesteld

Kunstenaars hadden vlug door dat er aan zee ook heel wat kapitaalkrachtige personen verbleven en dat die mogelijk interesse konden hebben in hun oeuvre. Om dat potentieel cliënteel te bereiken, werden er tentoonstellingen georganiseerd. Dat had bijvoorbeeld de Gentenaar Edmond Van der Haeghen goed begrepen.<sup>20</sup> Hij richtte in Blankenberge een tentoonstelling met eigen werk in; dat had meestal de vissersbevolking als onderwerp.

Hij gaf daarbij ook prentbriefkaarten uit met afbeeldingen van de tentoongestelde schilderijen. Anderen zagen meer heil in een deelname aan groepstentoonstellingen. Edmond Picard organiseerde bijvoorbeeld dergelijke tentoonstellingen. Maar ook kunstschilder Henry Janlet was een bedreven en gedreven organisator en bracht de tentoonstellingen afwisselend in diverse badplaatsen.<sup>21</sup> Zo organiseerde hij in de zomer van 1904 wellicht zijn eerste salon voor aquarellisten in het Grand Hôtel van De Haan. Naast vele anderen was Victor Uytterschaut er aanwezig met zijn werk *A la Panne* en Théo Hannon met het schilderij *Le Soleil Couchant*. Henry Janlet zelf exposeerde *Le Chemin du Moulin*. Tijdens een muzikale happening bij de tentoonstelling gaf hij als bariton een opgemerkte opvoering – hij was ook een uitstekend zanger. De expo werd afgesloten met een tombola



waarbij een van zijn schilderijen werd verloot. De opbrengst ging naar L'Oeuvre du Grand Air pour les Petits, een stichting die voornamelijk aan zee vakantiekolonies organiseerde. Ook in andere badplaatsen, zoals Westende, paste hij deze formule toe: een groot hotel als expo-ruimte, schilderkunst, een muzikale happening én een liefdadigheidsdoel.

### Kunst en toerisme

Het belang van de kunstschilders voor de toeristische ontwikkeling van de kust kan moeilijk onderschat worden. Ze behoorden dikwijls tot de eerste generatie toeristen. Ze legden vooral de zee vast, die zich steeds anders laat zien. Maar ook spelende kinderen, vissers, dieren op het strand en andere kleurrijke taferelen vonden hun weg naar het canvas of het blad

papier. Ongewild maakten de kunstenaars in hun werk dus reclame voor de streek. Hun oeuvre werd immers ook op de kunstsalons in Brussel getoond en werd ook vaak gebruikt om promotie te maken voor de kust. Op kleurrijke affiches, folders en programma's werden er kunstwerken afgebeeld. Daardoor werd het op bepaalde plaatsen weleens te druk waardoor ze noodgedwongen naar een andere locatie uitweken. Zo droegen ze bij tot de verdere verspreiding van het fenomeen toerisme aan de Vlaamse kust.

De artiesten en hun schildersezels waren zelf ook opgemerkte verschijningen op het strand – ze poseerden zelfs op prentbriefkaarten. En de kunsttentoonstellingen waren voor de rijke bezoekers een niet te missen mondaine aangelegenheid binnen het aanbod van toeristische ontspanning.

Voorontwerp van een affiche van Gustave Max Stevens ter promotie van de badplaats Westende.  
(Collectie Kusthistories)



- 1 P. VANDENABEELE, De Oostendse humor: Edouard Dubar. In: P. FLORIZOONE, *James Ensor: De baden van Oostende*, Brussel, 1996, pp. 134-141.
- 2 Edgard Auguin (1844-1901) was mijningenieur, journalist en kunstenaar. Hij had vooral aandacht voor de vissersbevolking aan de Vlaamse kust. Zie: A. DESMIDT, Het vissersplunje. In: *Heyst Leeft*, (1989)4, pp. 8-10.
- 3 De Gentse kunstenaar Armand Heins (1856-1938) was vooral geïnteresseerd in bouwkundig erfgoed. Zie: René DE HERDT e.a., *Armand Heins, etser, lithograafen drukker - De technische wereld van een kunstenaar*, Gent, 2009.
- 4 De Belgische kunstenaar Maurice de Bonvoisin (1849-1912) was ook actief in Frankrijk en maakte enkele albums met schetsen over het toeristische leven in diverse badplaatsen. Hij gebruikte het pseudoniem Mars. Zie: E. DE BONVOISIN, *Mars témoin de son époque*, Parijs, 1982.
- 5 R. BOTERBERGHE, Henri Van Cutsem et Blankenberge. In: *Ensor et les «XX» à la côte, Blankenberge et la collection Henri Van Cutsem*, Brussel, 1995, pp. 95-101.
- 6 R. BOTERBERGHE, Henri Van Cutsem et Blankenberge. In: *Ensor et les «XX» à la côte, [...]*.
- 7 Alfred Verwee (1838-1895) was een gewaardeerd dieren schilder die vooral in Knokke actief was. Zie: D. LANNON e.a., *Impressionisten in Knokke & Heyst (1870-1914)*, Oostkamp, 2007.
- 8 F. LOYER, *Paul Hankar, la naissance de l'Art Nouveau*, Brussel, 1986.
- 9 Marc CONSTANDT, Westende Centre d'Art: de badplaats Westende als nieuwe kunstenaarskolonie? In: *Handelingen van het genootschap voor geschiedenis*, (2013)1, pp. 119-137.
- 10 Alfred Baertsoen (1866-1922), zoon van een Gentse textielabrikant, koos ondanks zijn afkomst voor een artistieke carrière. Met zijn familie en andere Gentenaars bracht hij aanvankelijk geregeld de zomer door in Oostende. Men sprak er zelfs van een 'colonie Gantoise'. Zie: Ostende et les journaux. In: *Le Carillon*, 25/07/1898; Notes d'Art. In: *Le Carillon*, 26/09/1897; Un cercle Artistique. In: *Le Carillon*, 30/11/1905.
- 11 Paul ARON & C. VANDERPELEN-DIAGRE, *Edmond Picard: Un bourgeois socialiste belge à la fin du dix-neuvième siècle*, Brussel, 2013, pp. 198-206.
- 12 M.L. BERNARD & R. FLORIZOONE, *Affiches van de Belgische kust 1890-1950*, Brugge: Uitgeverij Van de Wiele, 1992, p. 70.
- 13 Gouweloos ontpopte zich in Westende tot spil van de kunstenaarskolonie. Toen Charles Houben er in 1904 verbleef, profiteerde de kunstenaar ervan om op het strand een portret van zijn vriend te maken. Gouweloos was ook bevriend met de Spaanse pianist-componist Isaac Albéniz. Die kwam, wellicht niet toevallig, in 1904 in Westende zijn stukken *Pepita* en *Merlin* voltooien en werd daarbij bijgestaan door Maurice Kufferath, directeur van de Koninklijke Muntscouwburg in Brussel. Albéniz trad dat seizoen ook enkele keren op voor een select gezelschap in Westende.
- 14 Marc CONSTANDT, La Westendaise: de bekroning van het Westendse muzikale wonderjaar 1904. In: *Gratingate*, (2015)138, pp. 33-37.
- 15 De Belgische kunstenaar Jean Gouweloos (1868-1943) had een grote voorliefde voor de kust. Hij werd in zijn atelier afgebeeld. In: *Ostende-Centre-d'Art/Salon des Beaux Arts d'Ostende / Catalogue 1907*, Oostende, 1907.
- 16 D. LANNON e.a., *Impressionisten in [...]*, p. 133.
- 17 Victor Uytterschaut (1847-1917) werd bekend met zijn werken in aquarel. Zie: P. LAMBOTTE, Over eenige Belgische waterverfschilders. In: *Onze kunst*, december 1904, pp. 139-148. Over kunstschilders aan de westkust, zie ook: R. SAUWEN, *Kunstenaars aan de westkust*, Oostkamp, 2011.
- 18 Toch volgens de tekst bij de *Mooie aquarel Victor Uytterschaut De Panne 1904*, die werd aangeboden op [www.2dehands.be](http://www.2dehands.be), geraadpleegd op 17/07/2017.
- 19 Jules Boulvin (1855-1920) was beroepshalve hoogleraar aan de Gentse universiteit. Daarnaast was hij een befaamd kunstenaar. Zie: Petra GUNST, Boulvin Jules (1855-1920). In: UGentMemorie, <http://www.ugentmemorie.be/personen/boulvin-jules-1855-1920>, laatst gewijzigd op 24/02/2015.
- 20 Au Coq-sur-Mer. In: *Le Carillon*, 24/09/1904; 25/09/1904.
- 21 Henry Janlet (1857-1935) was een Belgisch schilder en muzikant. Over zijn werk aan zee, zie: *De Prins der Geïllustreerde Bladen*, 12/01/1907.